

KIRGIZİSTAN'DA DIŞ AÇIK SORUNU¹

Yrd. Doç. Dr. **Junus Ganiev** <junus.ganiev@manas.edu.kg>

Yrd. Doç. Dr. **Baigonushova Damira** <damira.baigonushova@manas.edu.kg>

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

EXTERNAL DEFICIT PROBLEM IN KYRGYZSTAN

Assistant Professor, PhD **Ganiev Junus** <junus.ganiev@manas.edu.kg>

Assistant Professor, PhD **Baigonushova Damira** <damira.baigonushova@manas.edu.kg>

Kyrgyz-Turkish Manas University

ПРОБЛЕМА ВНЕШНЕГО ДЕФИЦИТА В КЫРГЫЗСТАНЕ

Ганиев Жунус, исполняющий обязанности доцента, PhD <junus.ganiev@manas.edu.kg>

Байгонушова Дамира, исполняющий обязанности доцента, PhD

<damira.baigonushova@manas.edu.kg>

Кыргызско-Турецкий университет «Манас»

Abstract

The purpose of this study is to investigate the external deficit problem in Kyrgyzstan and also the causes of the current account deficit for 2000:1-2016:4 time periods. VAR-analysis approach and the Johansen cointegration methods have been used. According to the Johansen cointegration test results, there is no cointegration between export and import series, which is why Kyrgyzstan's foreign trade deficit is not sustainable. In the short term, the current account deficits, which are being carried out without any very important problems with the help of remittances, foreign debts and foreign direct investments, may become an important problem in the long run. To prevent this, there is a need for more active and more effective policies in the country to support real sectors that can compete with the rest of the world.

Keywords: external deficit, export, import, sustainability.

Аннотация

Целью данной статьи является изучение проблемы внешнего дефицита в Кыргызстане, а также причин дефицита текущего счета за 2000:1-2016:4 периода времени. Для достижения цели использованы подход VAR-анализа и метод коинтеграции Йохансена. Согласно коинтеграционному тесту Йохансена, нет никакой коинтеграции между сериями экспорта и импорта, поэтому, можно сказать, что дефицит внешней торговли Кыргызстана не является устойчивым. В краткосрочной перспективе дефицит текущего счета, который покрывается без каких-либо очень важных проблем с помощью доходов мигрантов за рубежом, внешних долгов и прямых иностранных инвестиций, может стать важной проблемой в долгосрочной перспективе. Для того чтобы избежать этого, потребуется более активная и эффективная политика поддержки реальных секторов экономики, которые могут конкурировать с остальным миром.

Ключевые слова: внешний дефицит, экспорт, импорт, устойчивость.

Kırgızistan bağımsızlık sonrası ekonomi politikası olarak “dışa açık büyüme” stratejisini benimsemiştir. 1998’de Orta Asya devletleri arasından ilk olarak DTÖ’ye üye olması bunun delillerindedir. Buna bağlı olarak ülkenin ithalatı ihracatına göre hızlı bir artış göstererek ithalata

¹ Makalenin ilk hali 10-12 Temmuz 2017 tarihlerinde Türkiye'nin İstanbul şehrinde düzenlenen Avrasya Ekonomileri konferansında sunulmuştur. The first version of the article was presented in Eurasian Economies Conference held in Istanbul-Turkey in 10-12 July 2017. Первая версия статьи была представлена на конференции «Экономика Евразии», проходившей в г. Стамбуле (Турция) 10-12 июля 2017 г.

bağımlılık gittikçe artmaya başlamıştır. Bu da ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabının sürekli büyük açıklar vermesine neden olmuştur. Bundan dolayı dengeli makroekonomik politika ve istikrarlı ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için, cari açıkların nedenlerinin, finansman kalitesinin ve sürdürülebilir olup olmadığının analiz edilmesi önem arz etmektedir.

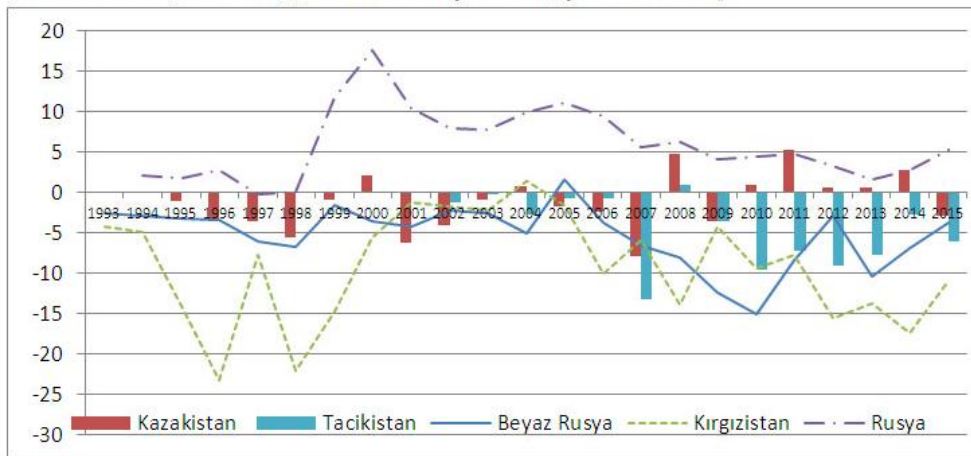
Çünkü sürekli devam eden cari açıklar pek çok sorunlara yol açabilmektedir. Belirtmek gerekirse, yabancı sermayeyi çekmek amacıyla iç faiz oranları yükselebilir; dış borçlar çoğalarak ülkenin ödeyeceği faiz giderleri artabilir, bu da gelecek kuşaklar için yük anlamına gelir. Ayrıca, cari açıkların sürekli devam etmesi bunların sürdürülebilir olup olmadığı sorusunu da gündeme getirmektedir.

Bugüne kadar cari açıkların sürdürülebilirliği konusunda pek çok ülke üzerine yapılan çeşitli ampirik çalışmalara rastlamak mümkündür, fakat Kırgızistan üzerine yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bunun için bu çalışmada Kırgızistan'da cari açıkların sürdürülebilirliğinin ampirik olarak araştırılması amaçlanmıştır.

Cari işlemler dengesi bir ekonominin dış ticaret (mal ve hizmet), dış transferler, dış yatırımlardan elde edilen gelirler, dış borçların faiz ödemelerinin toplamından oluşan, ödemeler bilançosunun bir kalemidir. En önemli bir büyüklük olan dış ticaret dengesini içerdiğinden geçiş ekonomilerinde performansın göstergesi olarak kabul edilebilmektedir. SSCB dağılımı sonrası meydana gelen hemen hemen tüm geçiş ülkelerinde ekonomik büyüme yer almıştır, fakat cari açık da artmıştır. Bir taraftan, sermaye ve yatırım girişlerini sağlayan yapısal değişimlerin başarısı hızlı ekonomik büyüme ihtimalini meydana getirirken, öte yandan, iç tasarrufların yetersizliği, hatta eksi tasarruf ülkeleri dışarıdan borçlanmaya maruz bırakmıştır. Özellikle, 1990 sonraları cari açıkların kriz sinyalleri olabileceği konusunda görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Dornbusch ve Fischer (1990)'e göre, cari açık/GSYİH oranının %4'ün, Freund (2000)'a göre de %5'in üzerine çıkması kriz sinyali olarak kabul edilebilecektir. Ancak, sadece bu oranlara bakılarak krizden söz etmenin yanıltıcı olabileceği, ülkenin dış borç ve döviz kuru politikalarına da bakılması gerektiği (Edwards, 2001; Uygur, 2004), açıkların özel sektör yatırımlarından kaynaklandığı durumlarda da krizden söz etmenin yanlış olacağı (Sachs, 1981; Corden, 1994) görüşünü savunan iktisatçılar da bulunmaktadır. Çünkü pratikte yüksek cari açıklarını sürdürebilmekte olan İrlanda, Avustralya, İsrail, Güney Kore ve Malezya gibi ülkeler varken, Şili ve Meksika gibi şiddetli dış krizi geçirmekte olan ülkeler de vardır.

Kırgızistan'da cari açığın GSYİH'ya oranını bazı komşu ülkelerle karşılaştırdığımızda Kazakistan, Rusya gibi petrol ihracatçısı ülkelerin göstergelerinden çok uzakta olduğu, ancak Beyaz Rusya, Tacikistan gibi petrol kaynakları olmayan ülkelerle karşılaştırıldığında bile bu oranın çok yüksek kaldığı görülmektedir (Şekil 1).

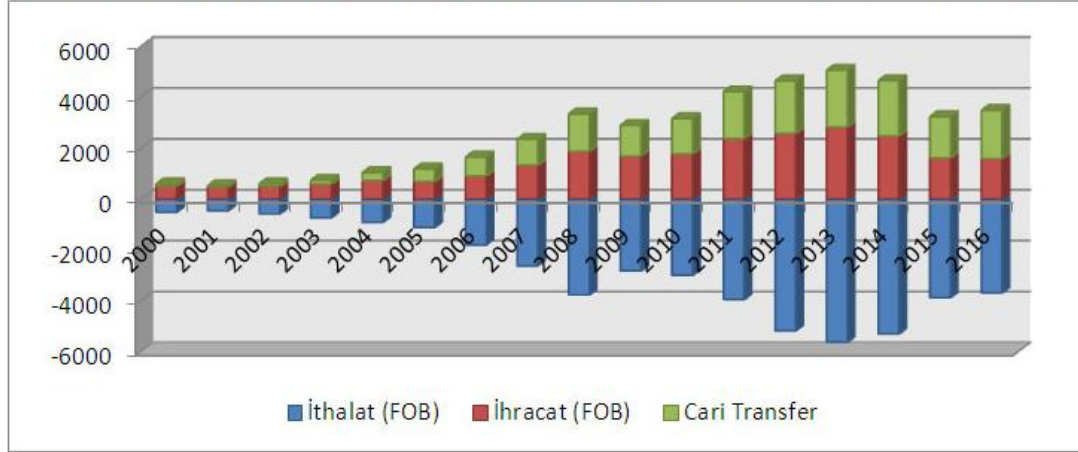
Şekil 1. Cari İşlemler Açığının GSYİH'ya Oranı, yüzde olarak

Kaynak: Şekil Dünya Bankası'nın verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur, www.worldbank.org

Cari işlemlerin alt kalemlerine bakıldığında dış ticaret dengesindeki açıkların çok büyük olduğu görülmektedir. Diğer yandan, cari transferlerin hacmi de oldukça büyüktür. Kırgızistan üzerinde yapılan çalışmalarda ithalatla cari transferler arasında güçlü bir ilişkinin olduğu söylenmektedir (Akmoldoev ve Budaichieva, 2012; Baygonuşova ve Pirimbayev, 2016; Baygonuşova vd., 2014). Dış ticaret dengesindeki açıkların önemli payı cari transferlerle, kalanı da sermaye hesabındaki fazlalarla finanse edilmektedir.

Şekil-2. Cari İşlemler Hesabının Başlıca Kalemleri, 2000-2016 (milyon ABD doları)

Kaynak: Şekil Kırgız Cumhuriyeti Merkez Bankası verilerinden yararlanılarak oluşturulmuştur. www.nbkr.kg. Not: İthalat serileri döviz giderleri anlamında "-" olarak verilmiştir.

Özetle, dünyanın çoğu gelişmekte olan ülkelerinde gözlemlendiği ve ülkeye ait istatistiklerden de görüldüğü gibi, Kırgızistan'da cari açıkların temel olarak dış ticaret açığından kaynaklandığı söylenebilir.

Dış açığın sürdürülebilirliği ile ilgili literatüre bakıldığında bu konudaki ilk araştırmaları Husted (1992), Milesi-Ferretti ve Razin (1996, 1996a, 1997), Roubini ve Watchel (1998) gibi batılı araştırmacıların başlattığı ortaya çıkmaktadır. Bu araştırmacılar konuya daha çok teorik ve istatistiki analiz yöntemleriyle yaklaşmış ve konunun teorik altyapısının oluşmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır. Sonraları ise teorik ve istatistiki analizlerle beraber, çeşitli ekonometrik yöntemler de kullanılarak dünyanın farklı ekonomileri üzerine yapılan araştırmalar artmaya başlamıştır. Bu çalışmalardan bazıları, kullanılan yöntem ve sonuçları ile birlikte Tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablodan da görüleceği üzere, konunun araştırılmasında her ekonomi için farklı veri seti ve farklı yöntemler kullanıldığı gibi aynı ekonomi üzerinde de farklı yöntem ve veri seti kullanılarak, bazen farklı sonuçlar elde edilebilmektedir. Çalışmaların çoğunda Johansen eşbütünleşme yöntemi ve veri seti olarak da ithalat ile ihracatın kullanıldığını söylemek mümkündür.

Aristovnik (2006), Cuestas (2013) gibi bazı araştırmacılar geçiş ekonomilerinde cari açığın sürdürülebilirliğini ele almışlardır. Aristovnik (2006) çalışmasında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini (CEE), Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya ve Romanya gibi bazı Güneydoğu Avrupa ülkelerini (SEE) ve BDT ülkeleri arasından da Kazakistan, Moldova, Rusya, Ukrayna ve Özbekistan'ı incelemiştir. Genel olarak, dış açıkların sürdürülebilirliğinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemli olduğu ve geçiş ekonomilerinde cari açıkların GSYİH'ya oranı %5'i aşarsa, açıkların sürdürülebilirliğinde sorunlar ortaya çıkabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Cuestas (2013) da Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde cari açıkların sürdürülebilirliğini ele almıştır. Çeşitli durağanlık testlerinin sonuçlarına göre, incelenen ülkelerin birçoğunda şokların sürdürülebilirliğe ciddi etkilerinin olduğu görülmeye rağmen, genel olarak cari açıkların GSYİH'ya oranının durağan ve dolayısıyla sürdürülebilir olduğu ortaya çıkmıştır.

Sonuçlar itibarıyla genel olarak bakıldığında gelişmiş ülkelerde ve petrol ihracatçısı ülkelerde cari açıklar sürdürülebilirdir. Enerjide dışa bağımlı ve az gelişmiş ülkelerde ise cari açıklar zayıf sürdürülebilir yada sürdürülemez konumdadır.

Tablo 1 – Cari Açığın Sürdürülebilirliği ile İlgili Yayınlanmış Ampirik Çalışmalar

Yazar(lar) ve yayın yılı	Araştırma dönemi ve ülke(ler)	Kullanılmış veri seti	Araştırma Yöntemi	Sonuç
Göçer (2013)	1996M01-2012M01 Türkiye	Enerji Hariç Dış Ticaret Dengesi, Enerji Giderleri, Dış Borç Faiz Odemeleri, İhracat, İthalat vs.	VAR, Johansen ve VEC Yöntemleri	Türkiye’de cari açığın en önemli nedeni, enerji giderleri ve dış ticaret açığıdır. Cari açık en çok portföy yatırımları, rezerv varlıklar, net hata ve noksan tarafından finanse edilmiştir, finansman kalitesi oldukça kötüdür. Cari işlemler açığı zayıf formda sürdürülebilir.
Maçellari ve Xhepa (2003)	1993Q1-2001Q4 Arnavutluk	Reel Efektif Döviz Kuru, Özel Sektöre Krediler, GSYİH, İhracat, İthalat	OLS ve ECM	Cari açıklar çok zayıf formda sürdürülebilir, orta ve uzun vadede sürdürülemez olması beklenmekte.
Hudson ve Stennett (2003)	1962-2002 Jamaika	GSYİH, Net Faiz Gelirleri, Net Transfer	Zamanlararası Inter-Temporal Solvency	Ülke cari ödeme gücü durumunu ihlal etmemiştir, ama dengesizlikte şiddetli açıkça tanımlanmış süreler vardır ve bu durum devam ettiği takdirde açık sürdürülemez hale gelebilecektir.
Ansari ve Ojemakinde (2003)	1973Q1-1999Q4 ABD	Reel İç Tasarruflar, Reel GSYİH, Reel Sermaye Akışı	Johansen and Juselius Cointegration Tests, VECM	Sermaye girişinin ekonomik büyümeye pozitif etkisinin olduğu görülmesine rağmen, yabancı sermayenin verimlilik etkisi anlamlı bulunamamıştır.
Opoku-Afari (2005)	1960-2002 Gana	Özel Tüketim, Kamu Tüketimi, Milli Yatırım, GSYİH ve GSMG (GNI).	Granger Causality, VAR	Gana’da cari sürdürülebilirlik ticaret akımlarından ziyade sermaye akışındaki dinamiklere daha çok duyarlıdır.
Wu, Chen ve Lee (2001)	1973Q2-1998Q4 G7	İhracat, İthalat	OLS, FM ve DOLS, Panel Veri Analizi	Dış borçlar sürdürülebilir, cari açıklar durağandır.
Baharumshah, Lau ve Fountas (2004)	1970-2000 Tayland, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayvan, Güney Kore ve Japonya	İhracat, İthalat	Pedroni ve DOLS Zamanlararası Panel Veri Analizi	Ülkelerinin cari dengesizlikleri kriz sonrası dönemde sürdürülebilir hale gelmiştir.
Chen (2010)	1960Q1-2008Q1 ABD, Birleşmiş Krallıklar, Fransa ve Kanada	Cari Açığın GSYİH’ya Oranı	Augmented Dickey-Fuller (ADF), Bierens’ (1997) Non-Linear Unit Root Tests	Cari açık sürdürülebilir niteliktedir.

Bu çalışmada Kırgızistan ekonomisinin 2000-2016 dönemine ait çeyrek verileri kullanılmıştır. Tüm veriler Kırgız Cumhuriyeti Merkez Bankası’nın yayımlarından alınmıştır. Serilerde eksi değerler olması nedeniyle bazılarının logaritmaları alınmamış ve dolayısıyla VAR analizinde

serilerin yüzde değişmeleri kullanılmıştır. Serilerin durağanlığı Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök test yöntemiyle test edilmiş ve sonuçlar Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2 – Veri Seti ve ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenin Adı	Kısaltma	ADF
Cari Açık	CA_SA	I (0)
Dış Ticaret Dengesi	NX	I (0)
Dış Borç Faiz demeleri	BFO_SA	I (0)
Doğrudan Yatırımların Kar Transferleri	DYYKT	I (0)
Doğrudan Yabancı Yatırımlar	DYY	I (0)
Portföy Yatırımları	PY	I (0)
Diğer Yatırımlar	DY	I (0)
İstatistiki Hata ve Noksan	İHN	I (0)
Rezerv Varlıklardaki Değişim	RD	I (0)
Cari Transferler	CT_SA	I (0)
İhracat	LX_SA	I (1)
İthalat	LM_SA	I (1)

Not: *İhracat ve ithalat serileri birim kök testine tabi tutulmadan önce logaritmaları alınmış ve Dış Borç Faiz demeleri dahil, TRAMO/SEATS yöntemiyle mevsimsellikten arındırılmıştır. *ADF maksimum gecikme uzunluğu 5 olarak verilmiş ve uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) kullanılmıştır.

Cari işlemler açığının nedenlerini belirlemek amacıyla tahmin edilecek fonksiyon aşağıdaki gibidir:

$$CA_SA = f(NX, BFO_SA, DYYKT).$$

Cari açığın finansman kalitesinin belirlenmesi için de $CA_SA = f(DYY, PY, DY, İHN, RD)$ fonksiyonu tahmin edilecektir. Sonra da cari açığın sürdürülebilirliğini belirlemek için $X = f(M)$ fonksiyonu eşbütünleşme yöntemiyle test edilecektir.

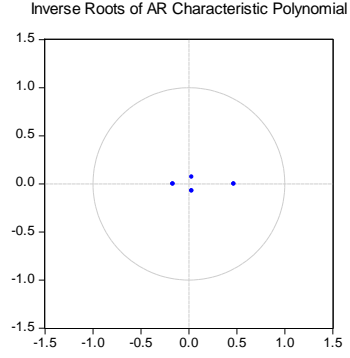
Cari işlemlerdeki açığın nedenlerinin belirlenmesinde tahmin edilen fonksiyonun varyans ayrıştırma analizi kullanılacaktır. Varyans ayrıştırması değişkenlerin her birinin varyansında meydana gelen değişmenin yüzde kaçının kendi gecikmelerinden, yüzde kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığını gösterir. Bu analiz yardımıyla, bir makroekonomik büyüklüğün üzerinde en etkili değişkenin hangisi olduğunu belirlemek mümkündür.

Modellerdeki değişkenlerin içsel-dışsallıkları nedensellik testi ile belirlenmiştir. Gecikme uzunluğu tüm bilgi kriterlerine göre 1 olarak belirlenmiştir. Tahmin edilen VAR (1 1) modelinin varyans ayrıştırması yapılmış ve CA_SA serisi için Tablo 3’de sunulmuştur. Modelin artıklarının otokorelasyonu, LM (Lagrange Multiplier) otokorelasyon testi ile kontrol edilmiş ve sonuçların olasılık değerinin 0.05’ten büyük olması modelde otokorelasyon sorununun olmadığını göstermektedir. Otokorelasyon testi yanında, VAR modelinin köklerinin birim çember içerisinde olması da modelin bütünlüğünün durağanlığını göstermektedir (adı geçen tanımlayıcı istatistikler Tablo 3’n alt kısmında yer almaktadır).

Tablo 3 – Cari İşlemlerdeki Açığın Nedenlerini Gösteren CA_SA Serisinin Varyans Ayrıştırması

Dönem	NX	BFO_SA	DYYKT	CA_SA
1	0.509818	0.626629	0.043196	98.82036
2	2.562276	1.913584	0.049016	95.47512
3	2.637499	2.021465	0.068598	95.27244
4	2.636666	2.058404	0.068805	95.23613
5*	2.637054	2.065542	0.068802	95.22860

Gecikme	LM-Stat	Prob
1	8.066732	0.9469
2	10.19107	0.8565
3	13.06173	0.6682
4	10.82182	0.8203

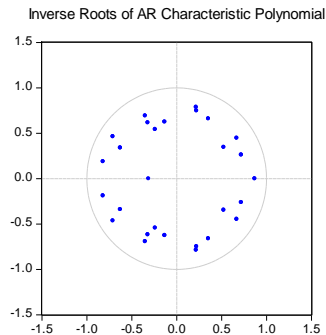
Tarı (2008)'nin belirttiğine göre, varyans ayrıştırmasında değerlerin dengeye gelmeye başladıkları dönemdeki değerler yorumlanır. Tablo 3'de 5. dönemden sonra değerler dengeye yaklaştığı yani istikrarlı bir seyir izlemeye başladığı için, bu dönemdeki değerler yorumlanmıştır. Tabloya göre; CA_SA'daki değişmelerin yaklaşık %2,63'ü NX, %2,06'sı BFO_SA ve %0,07'si DYYKT tarafından açıklanmakta olduğu söylenebilir. Buna göre de cari açıkların en çok net ihracattan, sonra dış borç faiz ödemelerinden ve çok düşük oranda doğrudan yabancı yatırımların kar transferlerinden etkilendiği ifade edilebilir. Göçer (2013) çalışmasında enerji giderlerinin ve portföy yatırımlarının kar transferlerini de modele eklemiştir. Ancak bu çalışmada Kırgızistan'da portföy yatırımlarının kar transferlerinin çok düşük olması nedeniyle modelden çıkartılmış ve enerji giderleri verisi tüm dönem için bulunamaması nedeniyle dış ticaret dengesi içerisinde değerlendirilmiştir.

Cari açığın finansman kalitesinin incelenmesinde modelin uygun gecikme uzunluğu LR (Likelihood Ratio) ve FPE (Final prediction error) bilgi kriterlerine göre 4 olarak seçilmiştir. Tahmin edilen VAR (1.4) modelinden CA_SA serisinin varyans ayrıştırması Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4 – Cari İşlemlerdeki Finansman Kalitesini Belirleyen CA_SA Serisinin Varyans Ayrıştırması

Dönem	RD	DYY	CA_SA	CT_SA	IHN	DY	PY
1	0.009651	2.844738	97.14561	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	0.011704	2.877404	96.72149	0.049140	1.19E-05	0.334070	0.006184
3	0.509592	8.946619	86.92041	1.726087	0.179823	1.711873	0.005595
4	0.789204	9.447818	85.91613	1.875771	0.270599	1.688307	0.012174
5*	0.779979	9.902401	83.11045	1.793507	2.249414	2.149565	0.014686

Gecikme	LM-Stat	Prob
1	53.31175	0.3120
2	49.57496	0.4502
3	66.01515	0.0528
4	55.58263	0.2407

Bu modelde de otokorelasyon sorununun olmadığı ve modelin bütünlüğünün durağanlığı tespit edilmiştir (Tablo 4'ün alt kısmında yer almaktadır). Ayrıca White Heteroscedasticity testine göre, modellerde değişen varyans sorununun da olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 4'de 5. dönemden sonra değerler dengeye yaklaştığı yani istikrarlı bir seyir izlemeye başladığı için, bu dönemdeki değerler yorumlanmıştır. Buna göre, CA_SA'daki değişmelerin

yaklaşık %9,9'u doğrudan yabancı yatırımlardan, %2,25'i istatistiki hata ve noksanlardan, %2,15'i diğer yatırımlardan, %1,79'u cari transferlerden ve çok düşük oranlarda resmi rezervlerdeki değişimler ile portföy yatırımlarından etkilenmektedir. Bu sonuçlara göre, doğrudan yabancı yatırımlar gibi daha istikrarlı döviz kaynağının cari işlemlerdeki değişmelerin önemli kısmını kapatabilmesi cari açıkların sürdürülebilirliği açısından olumlu bir durum olarak yorumlanabilir.

Daha sonra sürdürülebilirliğin belirlenmesi için ihracat (X) ve ithalat (M) serileri arasındaki ilişki daha önce belirtilen Johansen eşbütünleşme sistemi ile kontrol edilmiştir (Tablo 5). Bunun sonucunda, hem Trace hem de Max-Eigenvalue değerlerine göre, ihracat ile ithalat serileri arasında eşbütünleşmenin olmadığı, dolayısıyla Kırgızistan'da dış ticaret açığının sürdürülemez olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5 – İthalat ile İhracat Arasında Johansen Eşbütünleşme Testi Sonuçları

Data Trend:	None	None	Linear	Linear	Quadratic
Test Type	No Intercept	Intercept	Intercept	Intercept	Intercept
	No Trend	No Trend	No Trend	Trend	Trend
Trace	0	0	0	0	0
Max-Eig	0	0	0	0	0
*Critical values based on MacKinnon-Haug-Michelis (1999)					
Information Criteria by Rank and Model					
Data Trend:	None	None	Linear	Linear	Quadratic
Rank or	No Intercept	Intercept	Intercept	Intercept	Intercept
No. of CEs	No Trend	No Trend	No Trend	Trend	Trend
Log Likelihood by Rank (rows) and Model (columns)					
0	142.4993	142.4993	143.8778	143.8778	144.8627
1	145.0709	145.2190	145.6374	146.6216	147.6064
2	145.1747	146.9737	146.9737	148.0679	148.0679
Akaike Information Criteria by Rank (rows) and Model (columns)					
0	-4.138441*	-4.138441*	-4.119317	-4.119317	-4.088084
1	-4.094490	-4.068276	-4.050382	-4.049897	-4.049428
2	-3.974607	-3.968422	-3.968422	-3.940550	-3.940550
Schwarz Criteria by Rank (rows) and Model (columns)					
0	-3.870824*	-3.870824*	-3.784796	-3.784796	-3.686659
1	-3.693064	-3.633399	-3.582052	-3.548115	-3.514194
2	-3.439373	-3.366284	-3.366284	-3.271508	-3.271508

“Dordoy” ve “Karasuu” gibi çok büyük reexport pazarlarının yer aldığı Kırgızistan'da ihracatla ithalatın arasında bir ilişkinin bulunmaması şaşırtıcı karşılanabilir. Bu nedenle, burada belirtilmesi gereken önemli nokta bavul ticaretinin tam olarak resmi istatistiklere yansıtılmaması ve özellikle ihracat verilerinin gerçeklerden uzak kalmasıdır.

Diğer taraftan, son on yılda önemli artışlar gösteren ve büyük kısmı yurtdışında, özellikle Rusya'da çalışan işçi gelirlerinden oluşan cari transferler ithalatın finansmanına önemli katkı sağlamaktadır. Bu durumun tespit edilmesi amacıyla ithalatla cari transferler arasında eşbütünleşme testi yapılmış ve sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablodaki sonuçlar gösterdiği gibi, Kırgızistan'da ithalat ile cari transferler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır ve bu sonuç daha önceki çalışmalarla (Akmoldoev ve Budaichieva, 2012) örtüşmektedir. Bununla beraber, ilerideki çalışmalarda sözkonusu iki değişkenin arasındaki ilişkinin daha detaylı incelenmesinde yarar vardır. Çünkü işçi transferlerinin milli gelire oranı %30'lara ulaşırken, ithalata oranı ise %45-50'lere kadar çıkarak dış ticaret açığının finansmanında önemli rol oynamaktadır.

Tablo 6 – İthalat ile Cari Transferler Arasında Johansen Eşbütünlük Testi Sonuçları

Data Trend:	None	None	Linear	Linear	Quadratic
Test Type	No Intercept	Intercept	Intercept	Intercept	Intercept
	No Trend	No Trend	No Trend	Trend	Trend
Trace	0	1	2	0	0
Max-Eig	0	1	0	0	0
*Critical values based on MacKinnon-Haug-Michelis (1999)					
Information Criteria by Rank and Model					
Data Trend:	None	None	Linear	Linear	Quadratic
Rank or	No Intercept	Intercept	Intercept	Intercept	Intercept
No. of CEs	No Trend	No Trend	No Trend	Trend	Trend
Log Likelihood by Rank (rows) and Model (columns)					
0	96.32853	96.32853	99.06802	99.06802	101.5422
1	100.7397	104.8667	105.6202	105.6381	106.8069
2	101.0517	107.8148	107.8148	108.8579	108.8579
Akaike Information Criteria by Rank (rows) and Model (columns)					
0	-2.717801	-2.717801	-2.740554	-2.740554	-2.755145
1	-2.730453	-2.826668*	-2.819083	-2.788866	-2.794058
2	-2.616975	-2.763531	-2.763531	-2.734090	-2.734090
Schwarz Criteria by Rank (rows) and Model (columns)					
0	-2.450184*	-2.450184*	-2.406033	-2.406033	-2.353720
1	-2.329027	-2.391790	-2.350753	-2.287084	-2.258824
2	-2.081742	-2.161393	-2.161393	-2.065048	-2.065048

Sonuç olarak, ihracatın ithalatı karşılama oranı %40'lar civarında olan Kırgızistan ekonomisi için cari işlemler açığının sürdürülemez olarak bulunmasının aslında beklenen bir sonuç olduğu söylenebilir. Kısa dönemde yurtdışındaki işçi gelirleri, dış borçlar ve doğrudan yabancı yatırımlarla belki çok önemli sorunlarla karşılaşmadan bugün sürdürülebilir olan cari açıklar uzun dönemde ülke ekonomisinin önemli bir sorunu haline dönüşebilir. Bunun önlenmesi için ülkede ihracata yönelik reel sektörlerin desteklenmesi konusunda daha aktif ve daha etkin politikalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Kaynakça

1. Akmoldoev, K., Budaichieva, A. The Impact of Remittances in Kyrgyzstan Economy // Proceedings of International Conference on Eurasian Economies. – Almaty, 2012. – P. 6-13.
2. Ansari, M. I., ve Ojemakinde A. Explaining Asymmetry in the US Merchandise and Service Account Balance: Does the Service Sector Hold the Key to the US Current Account Woes? // The International Trade Journal. – 2003. – № 17. – P. 51-80.
3. Aristovnik, A. Current account deficit sustainability in selected transition economies” // Zbornik Radova Ekonomskog Fakulteta u Rijeci. – 2006. – № 24(1). – P. 81-102.
4. Baharumshah, A. Z., Lau, E., Fountas, S. Current Account Deficit Sustainability: a Panel Approach // Journal of Economic Integration. – 2005. – № 20(3). – P. 514-529.
5. Baygonuşova, D., Atabaev, N., Ganiyev, C. Kırgızistan’da Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Etkileri // Reforma. – 2014. – № 3(63). – P. 12-17.
6. Baygonuşova, D., Pirimbayev, C. Kırgızistan’da Bütçe Açığı İle Dış Ticaret Açığı İlişkisi”, *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Araştırmalar Dergisi*. – 2016. – № 5 (1). – S. 64-85.
7. Corden, W. M. Economic Policy, Exchange Rates, and the International System. – Oxford: Oxford University Press, and Chicago: The University of Chicago Press, 1994.
8. Cuestas, J. C. The Current Account Sustainability of European Transition Economies // Journal of Common Market Studies. – 2013. – № 51(2). – P. 232-245.
9. Dornbusch, R., Fischer, F. Macroeconomics. – McGraw-Hill, International Editions, 1990.

10. Edwards, S. Does The Current Account Matter? // NBER Working Paper, 2001: w8275 38.
11. Freund, C. L. Current Account Adjustment in Industrialized Countries // Board of Governors of the FED International Finance, Discussion Papers, 692, 2000.
12. Göçer, İ. Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi ve Sürdürülebilirliği: Ekonometrik Bir Analiz // Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi. – 2013. – №8(1). – S. 213-242.
13. Husted, S. The Emerging U.S. Current Account Deficit in the 1980 s: A Cointegration Analysis // The Review of Economics and Statistics. – 1992. – № 74(1). – P. 159-166.
14. Wu, J.L., Chen, S.L., Lee, H.Y. Are current account deficits sustainable? Evidence from panel cointegration // *Economics Letters*. – 2001. – № 72. – P. 219-224.
15. Mançellari, A., Xhepa, S. Sustainability of current account balance // Paper presented at the Conference organized by the Bank of Albania and Faculty of Economics, TU, Sarande, September 11-13, 2003.
16. Milesi-Ferretti, G. M., Razin A. Sharp Reductions in Current Account Deficits: An Empirical Analysis // *European Economic Review*. – 1997. – № 42. – P. 897-908.
17. Milesi-Ferretti, G. M., Razin, A. Current Account Sustainability: Selected East Asian and Latin American Experiences // NBER Working Paper Series. – 1996. – No 5791. – P. 1-61.
18. Milesi-Ferretti, G. M., Razin, A. Sustainability of Persistent Current Account Deficits // NBER Working Paper, – 1996a. – No 5467.
19. Opoku-Afari, M. 2005. Capital Flows and Current Account Sustainability: The Ghanaian Experience // Research Papers at www.nottingham.ac.uk/economics/credit/ (Erişim Tarihi: 10/03/2017).
20. Roubini, R., Watchel, P. Current Account Sustainability in Transition Economies // NBER Working Paper Series, 1998. – P. 1-72.
21. Sachs, J. The Current Account and Macroeconomic Adjustment in the 1970s // *Brookings Papers on Economic Activity* 1. – 1981. – P. 201-268.
22. Chen, S. W. Testing for the Sustainability of the Current Account Deficit in Four Industrial Countries: A Revisitation // *Economics Bulletin*. – 2010. – № 30(2). – P. 1474-1495.
23. Hudson, S., Stennett, R. Trade Liberalization and the Jamaican Economy: Prospects and Effects of Tariff Adjustments” // Research Papers Series, Bank of Jamaica, 2003.
24. Tarı, R. Ekonometri (5. Baskı). – Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Türkiye, 2008.
25. Uygur, E. Cari Acık Tartışmaları”. *İktisat, İşletme ve Finans* 2004. – № 19(222). – S. 5-20.
26. www.worldbank.org, (Erişim tarihi: 27.03.2017).
27. www.nbkr.kg, Kırgız Cumhuriyeti Merkez Bankası veri tabanı, (Erişim tarihi: 22.04.2017).